

Tanınmış şərqşünas, yazıçı-publisist, Əməkdar jurnalist Fazil Güneyin Qarbağ müharibəsinin 30 illik sənədi-bədii salnaməsini yaratmış "Qaraqan" trilogiyasında soydaşlarımızın Ermənistandan sonuncu və kütləvi deportasiyasının müdhiş mənzərəsini əks etdirən hadisə və epizodların davamını oxucularımıza təqdim edirik:

"İtimi də erməniyə vermərəm..."

1988-ci ildə erməni gizli təşkilatları SSRİ-nin başçısı Mixail Qorbaçovu ələ alandan sonra daşnak törəmələri Qərbi Azərbaycanda İrəvandan başlayaraq bütün bölgələrdə aborigen xalqın – min illərlə bu torpaqlarda məskun olmuş soydaşlarımızın evlərini boşaltdırıb, özünükümlərə paylayırdılar. Dədə-baba yurdlarından çıxmaq istəməyib dirənənləri aradan götürürdülər, kimisini döyüb öldürür, kimisini maşınla vururdular, hətta bir neçəsini işlədikləri taxta sexində elektrik mişarının ağzına verib ikiyə bölmüşdülər.

Bütün bunlar milisin, digər inzibati orqanların, məmurların gözü qabağında baş verirdi. Buna görə də, pəhləvan cüssəli Məcnun "Allah şeytana da, onun bu törəmələrinə də lənət eləsin, cəzalarını versin" deyib özünü sakitləşdirirdi, ailəsini, toyunu görmədiyi oğul-qızını gözləri önünə gətirib susmağa məcbur olurdu. Arxalarında silahlı milis, sovet ordusu dayanmış, xaricdən dəstək alan, yaxşı təşkilatlanmış erməni təxribatçılarına qarşı əliyalın yerli əhali nə edə bilirdi?

Dözməyib səsinə qaldıranları birdəfəlik susdururdular. Onların harayına səs verən yox idi. Türkiyə səsinə qaldıra bilmirdi, Bakıda respublika rəhbərliyi susurdu. Xalqın böyük oğlu Heydər Əliyevi bu olaylar öncəsi Kremldə sovet rəhbərliyindən uzaqlaşdırıb ictimai-siyasi həyatdan təcrid etmişdilər. Ermənistanda bütünlüklə vəhşiləşdirilmiş kütlənin qurbanına çevrilmiş dinc azərbaycan türklərinin sayı o zaman 250 minə yaxın idi.

Belə bir təhlükəli durumda Quzükənddə Məcnun Cahangiroğlunun qəniminə çevrilmiş Xaçik Qriqoryan adlı kəmfürsət hayk Gürcüstanın Cavaxetiya adlandırdığı, ötən əsrin 40-cı illərində Məhsəti türklərinin yaşadığı Axalkaladan idi. Həmin illərdə Mikoyanın təşkilatçılığı, Stalinin əmri ilə boşaldılıb, Qazaxıstan çöllərinə sürgün edilmiş yerli xalqın evlərinə xaricdən gələn ermənilər köçürülmüşdülər. Xaçikin ata-babalarına Ahıska türklərinin yurdları əta edilmişdi, indi oğul-nəvələrə Azəri türklərinin evləri, tarlaları bağışlanmışdı.

Məcnun Gəncədəki Kənd Təşərrüfatı İnstitutunu bitirdikdən sonra rəhmətlik anası Azərbaycanda qalmaq istəyən oğluna demişdi:

– Hamınız savad alıb gedirsiniz. Bəs dədə-baba yurdumuz olan bu torpaqlarda kim qalacaq? Bu mahal kim qoruyub saxlayacaq?

Bu sözlərdən sonra o, Amasiyaya dönmüş, kəndlərində öz ixtisası üzrə işləməyə başlamışdı, böyük bir sovxozun – 15 min iri və xırda-buynuzlu heyvanı olan, yüz tonlarla taxıl becərilən kənddə baş mühasib vəzifəsinə yüksəlmişdi. Amasiya rayonunun 3–4 erməni kəndini çıxmaqqla qalanı azərbaycanlıların kəndləri idi. Rayonun başçısı azərbaycanlı olsa da, prokuroru, milis rəisi, məhkəmə sədri, digər məmurlarının çoxu ermənilər idi. Birinci katib İldırım Bağirov çox savadlı, ağıllı, çevik, sovet qanunlarını yaxşı bilən siyasətçi, millətini sevib qoruyan şəxsiyyətli insan idi. Ermənilər onu "türkün atası" adlandırırdılar.

Bu rayonun erməni məmurları onların sayəsində kef çəkirdilər: ailələrini, qonaq-qaralarını dincəlmək, yeyib-ichmək üçün Quzükəndə gətirirdilər, evlərinə cəmdək-cəmdək ət, motal-motal pendir, sərnici-sərnici qatıq, küpə-küpə kərə yağı aparırdılar.

Bir dəfə rayon prokuroru qonağı ilə Arpagölə yeyib-ichməyə gələndə Məcnuna demişdi:

– Sizin adamlar əliaçıqdırlar,

ağzıbəkdiirlər. Bizimkilərin birindən bir çoşka istəyəndə gedib xəbərçilik edir.

Məcnunun ömrünün ən ağrılı duyğusu boşaldılmış kəndin küçələrindən, evlərindən ermənicə danışıqların ucılması, "yaxşı ağıladırıq türklərin anasını" kimi ifadələri, söyüşləri eşitməsi idi. Bunun pik nöqtəsi öz əlləri ilə tikdiyi ikiqatlı

Qərbi Azərbaycan ağrıları



evindən anbar kimi işlətdiyi köhnə tikiliyə köçməsi, Xaçikin yanıq verəverə onun yataq otağında yatdığı gecə oldu.

O, ermənilərlə çox işləmişdi, dillərini bilirdi. Aralarında yaxşısı da, pisi də vardı. Amma beləsini görməmişdi. Hər hərəkəti, baxışı "vur məni öldür" deyirdi... Traktorunu gətirib onun qaldığı anbar tikilisi ilə evin arasındakı dar yerdə saxlayırdı. Dözə bilməyən Məcnun zorla gülümsəyib demişdi:

– Niyə gen həyətdə saxlamayıb, bu dar yerə soxursan? Döndərəndə anbarın, evin divarlarını zədələyə bilərsən.

Xaçik sifətinə saymazyana ifadə verib ikrahla səsinə yüksəlmişdi:

– Ev mənimdir, özüm bilərəm. Sənə nə dəxli? Yoxsa, düşünürsən ki, möcüzə baş verəcək, bu ev yenə sənin olacaq? Ümidini qoz elə, bir daha buralara qayıtmayacaqsınız, sizlər bitib-tükəndiniz.

– Dünyanın işini bilmək olmaz. Mən qayıtmaram, oğlum, nəvələrim gələrlər, – deyərək Məcnun təmkinini pozmadan çevrilib gedən Xaçikin cavabını vermişdi.

Quzükənddə donuz saxlamırdılar. İndisə həyətlərdən qoyun-quzu mələrtisi yox, donuzların səsləri ucalırdı, kəndi donuz üfunəti basmışdı. Xaçik də 50-ə yaxın donuzu bir vaxtlar mal-qoyun saxlanan anbara bitişik tövləyə buraxmışdı. Məcnunun pis qoxudan, donuzların xorultusundan, qışqırtısından yuxusu qaçmışdı, nəfəsi tıncıxırdı, sinə dolusu hava ala bilmirdi. Kəndin ab-havası tamam dəyişmişdi. Elə bil dağlar küsmüşdü, təmiz havası gəlib bura çatmırdı.

Bir səhər necə əsəbiləşdisə, Xaçik işə gedəndən sonra tövlənin qapısını açıb donuzları buraxdı. Hara gəldi soxulan, nə gəldi yeyən bu acgöz heyvanların hərəsi bir səmtə üz tutdu. Bir neçə gün Xaçik onları tapıb bir yerə yığa bilmədi, beş-altısının leşini gölün qırağındakı bataqlıqdan çıxardı.

Doğma kəndi gözü qabağında özgələşirdi, aurasını dəyişirdi. Ermənilər hər yerə doluşmuşdular.

Kənd həmə kənd deyildi. O kənd ki, o torpaq ki, Şumerlər dövründən, Troya dövrlərindən, İbaham peyğəmbər zamanından sakinləri Məcnunun ulu əcdadları olmuşdular. Min illərdən sonra bu torpaqları sonuncu tərkdən Məcnun, əmisi Baxış kişi, bir də iti "Alli" olacaqdı. Mağaza müdiri olmuş əmisi təhvil-təslim aktını alıb onu gözləyirdi.

Qəribəydi ki, "Alli" Xaçik gələn gündən ona mırıldanıb dişlərini qı-cırdır, neçə həftədir burada yaşamasına baxmayaraq yaxına buraxmırdı. Amma kəndin o başında yaşamış Baxış kişini birinci gündən qəbul edib tanımışdı. Xaçikinə itə gözü düşmüşdü, bir-iki dəfə Məcnunun ağzını

Məcnun kiçik əl bağlamasını götürüb maşının yük yerinə qoydu, arxa qapını açıb iti çağırdı. "Alli" təlim görmüş məşhur ovçarka cinsindəndi. Məcnun Xaçiklə sağollaşmadı, başını pəncərədən bayıra çıxarmış "Alli" isə ona sarı bir-iki ağız hüddü. Məcnun başa düşə bilmədi ki, it niyə belə etdi?

Məcnun son kərə çevrilib əcdadlarından qalma ana yurduna baxdı. Min illərdən sonra yeni eramı başlanırdı? İçindən qalxan qəhər boğazına tıxandı, bir cüt göz yaş bəbəklərində dondu. Yox, düşmən yanında zəiflik göstərmək olmazdı, Xaçik gözünü ona zilləmişdi.

Məcnun bədii ədəbiyyat aludəçisi deyildi, amma xoşu gələn şeirlər, qoş-

ma və bayatılar bir dəfə eşidib-oxumaqla yaddaşına yazılırdı.

O da yurd yerini, Vətəni tərk edən həmdərdiləri kimi Məmməd Arzın məşhur "Salamat qal" şeirindən

*Balkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman salamat qal, dağ salamat qal! – beytini öz əhvalına uyğunlaşdırıb dodaqları deyə-deyə maşına oturdu:*

*Bir də bu yerlərə düşməz ayağım,
Arpagöl, Qalaçadağ, Göydağ salamat qal!*

Lakin sonuncu ayrılıq irəlində olacaqdı. Onun başqa əlacı yox idi. Artıq xatirəyə çevrilmiş Quzükənddən 30 kilometr aralanandan sonra daha itin illərlə yaşadığı evə qayıtmaq ehtimalının olmadığını düşünən Məcnun maşını saxlatdırıb düşdü, arxa qapını açdı:

– "Alli", en aşağı.

Sahibinin əmrinə tabe olan it cəld yerə tullandı, nəsə hiss edirmiş kimi zingildəyib başını onun qıçlarına sürtməyə başladı. Məcnun itin xaltasını, qayığını açıb dedi:

– "Alli", sən daha azadsan, get!

Gərəkdimi "Alliyə" belə azadlıq? İnsanın yirtıcıları içindən seçib özünə dost etdiyi bu heyvanların nə qədər ki, it adı üstündə idi, azad, sərbəst yaşaya bilməzdi. Sərbəst yaşamaq yirtici canavara çevrilmək idi.

"Alli" qulaqlarını şəkədi. Məcnun əlindəki xaltanı göstərib kövrək səsə dedi:

– "Alli", daha səni kimsə zəncirləməyəcək, daha sahibin yoxdur, özün öz sahibinsən... Məcnun yoxdur, Quzükənd öldü, daha yoxdur... Bizim kəndin camaatı da yoxdur, hərəsi bir yana dağıldı. Sovet hökuməti bizi aldadıb işlətdi, bu dar gündə yiyə durmadı. Hökumət yoxdur, başlı-başını saxlasın zamanəsidir. Sən də get, öz başını saxla. Mən özümü, ailəmi güclə saxlaya bilərəm. Bakı kimi şəhərdə sənə ayrıca it damını harda tikim? Get, "Alli", get. Bu dünyanın sonu onsuz da ayrılıqdır...

"Alli" yolun qırağında çömbəldi. İt ağıl ilə nə baş verdiyini anlamaq istədi... Əvvəlcə, doğma həyətdən mal-qara, toyuq-cücə yoxa çıxdı, sonra ona yemək verən ailə üzvləri getdilər. İndi onun sahibi, dostu gəldirdi. Təqsirkar evlərinə girmiş, içində şeytan oturmuş o donuz saxlayan, özü də donuzla oxşayan kişi idi. İtlər cin-şeytani duyub görür. Buna görə də "Alli"nin ondan zəhləsi gedirdi. Sahibi buraxsaydı, o şeytan adamı parça-parça edərdi.

Məcnun sərt hərəkətlə çönüb maşına mindi. "Alli" onun arxasınca getmədi, kirmişçə oturub baxdı. Yüz metr aralanmışdılar, gözləri dolmuş Məcnun əmisindən xahiş etdi ki, maşını saxlasın.

Maşından düşən Məcnun itə sarı bir-iki addım atan kimi "Alli" yerindən sıçrayıb ona sarı götürüldü, sahibinə çatan kimi dal pəncələri üstə qalxıb başını onun sinəsinə qoydu...

Fazil GÜNEY,
yazıçı-publisist